۱۵۲۲۴۰۵

بسم‌الله الرحمن الرحیم

احیای طهران

تأملی در ارزش‌های کیفی بافت‌های تاریخی

www.ketab.ir

دفتر پژوهشهای فرهنگی

بهشتی، سیدمحمد، ۱۳۳۰ -
احیای طهران: تأملی در ارتقای کیفی بافت‌های تاریخی/ سیدمحمد بهشتی.- تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۹۶.
۱۳۵ ص.: مصور.- (تهران‌پژوهی؛ ۱۳)
ISBN: 978-964-379-424-8
فهرستنویسی براساس اطلاعات فیپا
۱. معماری - ایران - تهران - تاریخ. ۲. شهرسازی - ایران - تهران. ۳. تهران - تاریخ. الف. دفتر پژوهشهای فرهنگی. ب. عنوان.
۱۳۹۶ ۹ ب ۹ ت/NA ۱۴۸۷ ۷۳۰/۹۵۵۱۲۲۲
کتابخانه ملی ایران ۴۸۰۷۲۴۹

شابک: ۸-۴۲۴-۳۷۹-۹۶۴-۹۷۸ ISBN:978-964-379-424-8

• **احیای طهران: تأملی در ارتقای کیفی بافت‌های تاریخی**
• **سیّد محمد بهشتی**

• **Revitalization of Tehran:** Reflections on the Quality Improvement of Historic Fabric
• Seyyed Mohammad Behesht

• **ویراستار:** میترا طاهری لطفی
• **طراح جلد و صفحه‌آرا:** فریده داورزنی
• **شمارگان:** ۱۰۰۰ نسخه • **چاپ اول:** ۱۳۹۶

همهٔ حقوق محفوظ است. هرگونه تقلید و استفاده از این اثر به هر شکل بدون اجازه کتبی دفتر پژوهشهای فرهنگی ممنوع است.

دفتر پژوهشهای فرهنگی

مراکز اصلی پخش و فروش:

• **دفتر و فروشگاه مرکزی:** تهران، خیابان کریم‌خان زند، خیابان ایرانشهر شمالی، کوچه باقری قصرالدشتی، شمارهٔ ۵. کدپستی: ۱۵۸۴۷۴۷۹۱۳ صندوق‌پستی: ۱۵۸۷۵-۴۶۹۱
تلفن: ۸۸۸۲۱۳۶۴ دورنگار: ۸۸۳۰۲۴۸۵
تلفن‌های فروش: ۸۸۸۴۹۴۶۱ ، ۰۹۳۵۲۴۷۹۸۴۷
پست الکترونیک: lahze1386@gmail.com فروش الکترونیک: www.iranculturalstudies.com

• **پخش مرکزی:** تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، نبش خیابان شهید وحید نظری، شمارهٔ ۲۵۵.
تلفن: ۶۶۴۱۷۵۳۲ ، ۰۹۱۲۲۱۷۷۶۴۷ دورنگار: ۶۶۹۵۰۱۴۶

www.ketab.ir

یادداشت

این روزها بحث از هویت شهرها فراوان شنیده می‌شود. شهروندان در هر نقطه‌ای از زمین، در پی کشف و شناخت هویت خود و مکان و زمانی هستند که در آن زندگی می‌کنند. این یک شهر یا کشور بودن، یعنی خود را متصل و متعلّق به تاریخ و مکان و فضای آن شهر و کشور دانستن و آن را بخشی از خود به‌شمار آوردن. تلاش هر فرد برای شناخت هویت خود، از سویی نسبت او را با دیگری مشخص می‌کند و از دیگر سو او را وادار به شناختی عمومی از جهانِ پیرامونش، تاریخش، خاطراتش، دانایش، احساساتش، ارزش‌ها، مفاهیم، بزرگان و مشاهیر و خصوصیات جمعی محیط زیستش می‌سازد. «هویت» مرتبط با شهر، شهروندان یک شهر را از دیگر شهروندان متمایز کرده و حسِّ مسئولیت «شهروندی» برای «ساکنان» ایجاد و آستانه تمیز میانِ «ساکن» یک شهر با «شهروند» یک شهر را ترسیم می‌کند.

امّا شهرها را در این عصر، بدون مشارکت آگاهانهٔ شهروندان نمی‌توان اداره کرد و اصولاً توسعه در هیچ عرصه‌ای را بدون مشارکت مردم هر شهر نمی‌توان رقم زد. بدیهی است که امر مشارکت مردم تحقق نمی‌پذیرد مگر زمانی که حسِ تعلقی عمیق نسبت به مکانی که در آن زندگی می‌کنند، داشته باشند. اما حسِ تعلّق نسبت به مکان زندگی، زمانی می‌تواند ایجاد شود که نسبت به شخصیت و هویت آن مکان شناختی کافی نزد شهروندان به‌وجود آمده باشد. به‌عبارت دیگر، بدون شناخت کامل ابعاد مختلف یک شهر، نمی‌توان انتظار وقوع مشارکت آگاهانه و مسئولانهٔ شهروندان را در ادارهٔ شهر داشت. شناختی

www.ketab.ir

که در ابعاد کالبدی و ذهنی از محیط‌های طبیعی، مصنوع و انسانی هر شهر به‌دست می‌آید. محیط‌های طبیعی هر شهر، چون کوه‌ها، رودها، تپه‌ها، دشت‌ها، مناظر طبیعی و غیره و محیط‌های مصنوع چون ابنیه، مجموعه‌های شهری، محله‌ها، خیابان‌ها، پیاده‌راه‌ها، میدان‌ها، پُل‌ها، بناهای اداری، آموزشی، نظامی و مانند آن و محیط‌های انسانی همراه با تنوع زبانی، دینی، مذهبی، نژادی، قومی، عقاید و آداب و رسوم، پاره‌فرهنگ‌ها، آیین‌ها، مراسم، رویدادهای ملی و مذهبی و غیره هستند. مجموعهٔ این محیط‌ها، محتوای هویت یک شهر را تعیین و توضیح می‌دهد و تفاوت هویتی میان شهرهای مختلف و نیز شهروندان آنها را رقم می‌زند.

اما کالبد شهر تهران که در تمامی وجوهِ خود موضوع مجموعهٔ «تهران‌پژوهی» است، همان‌گونه که در کالبد و بافت، بَنا به بَنا و محله به محله متفاوت و متنوع شده، در ترکیب جمعیتی و پاره‌فرهنگ‌های موجود در جامعه نیز متنوع و متکثر شده است.

مجموعه کتاب‌هایی که ذیل عنوان «تهران‌پژوهی» منتشر می‌شود، تهران را با تاریخ دیروز و امروزش و از مناظر فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و کالبدی مورد مطالعه قرار می‌دهد تا این مجموعه و گسترهٔ شناخت آن، دستمایه‌ای باشد برای آنهایی که به بهبود کیفیت مادی و معنوی زندگی نسل امروز در این شهر می‌اندیشند و نیز برای شهروندانی که در کارِ ساختن آیندهٔ این شهر هستند و دل‌نگران به آن فکر می‌کنند!

دفتر پژوهشهای فرهنگی

www.ketab.ir

فهرست مطالب

پیش‌سخن ۹
فصل یکم. بافت تاریخی و مسائل آن ۱۱
فصل دوم. کیفیت و بحران چند لایهٔ آن ۱۷
فصل سوم. مدنیت و بحران مدنیت ۳۷
فصل چهارم. چیستی بافت تاریخی تهران، کجایی تهران، و کیستی اهل تهران ۶۱
فصل پنجم. مبانی ارتقای کیفیت بافت تاریخی تهران ۱۰۹
سخن پایانی ۱۳۱

www.ketab.ir

پیش‌سخن

در روزگاری زندگی می‌کنیم که متأسفانه هر روز بیش از پیش نسبت به کیستیِ خود بیگانه می‌شویم. اما خوشبختانه در روزگاری هم زندگی می‌کنیم که بیش از پیش دردمند و نگران این وضع شده‌ایم. در دورانی زندگی می‌کنیم که اشتیاق برای دیدار و یافتِ تاریخیِ تهران که با توضیح و توجیه ویران شد، از هر وقتی بیشتر شده و غالب مشتریانِ تورهای تهرانگردی، برخلافِ عرف صنعت گردشگری در همه جای جهان، اهل تهران هستند نه مسافرانِ تهران! اوضاع طوری است که از یک سو شهرداری تهران اصلی‌ترین سازمان عاملِ نابودیِ میراثِ فرهنگیِ تهران است و از سوی دیگر مهم‌ترین اقدامات در جهت احیای میراثِ فرهنگیِ تهران را در دست انجام دارد؛ و انصافاً از عهدهٔ اولی خیلی خوب برآمده و امیدوارم از عهدهٔ دومی هم بتواند خوب بربیاید.

وضع ما در این اوضاع به سان باغبانی با درختِ شکوفه زده در آستانهٔ نوروز است که از یک سو خوفِ ظهورِ ناگهانیِ یخ‌بندان زمستان را در دل دارد و از سوی دیگر رجاء وزیدنِ نسیم جانبخشِ بهار را. زمستانِ بحرانِ مدنیتی که از سر گذراندیم بسیار جان‌فرسا بود. اما شکر خدای رحمان که آن را از سر گذراندیم و حال با عبور از آستانهٔ بهارِ مدنیت، دیگر نگرانِ زنده نگه داشتن خود نیستیم، بلکه این کیفیت است که به مهم‌ترین دغدغهٔ اهلِ تهران بدل شده و دوباره نگاه‌ها به کجاییِ تهران و کیستیِ تهرانی جلب، و سر در آوردن از آن به خواهش و تمنای بسیاری از شهروندان تبدیل شده است.

برای نیل به این مقصود، و اصولاً برای احیای دانایی زیستنِ در این سرزمین

www.ketab.ir

که از هولِ مدرنیزاسیون به طاقِ فراموشی سپرده بودیم و حال مدتی است بازیافتنِ آن یک دم آسوده‌مان نمی‌گذارد، میراث فرهنگی بهترین راهنماست. هرچقدر تماسِ ما با مظاهرِ فرهنگیِ اصیل خود بیشتر شود، جریانِ انتقالِ دانایی از گذشته به امروز و فردا قوی‌تر خواهد شد. بافتِ تاریخیِ تهران نیز با وجودِ آسیب‌های جبران‌ناپذیرش هنوز ظرفیتِ آن‌را دارد تا آن کیفیت از ذهن پاک شده را دوباره به یاد ما بیاورد و این نوشتارِ مجمل در واقع گشایشِ بابی است بر این مسیر.

موضوع کتاب حاضر «ارتقای کیفی بافت تاریخی تهران» است ولی پیش از طرح بحث باید مسائلی مقدماتی طرح شود که تا آنها به درستی فهمیده نشوند، مبنایی برای ارتقای کیفی بافت تاریخی شکل نخواهد گرفت.

ابتدا باید پرسید که منظور از بافت تاریخی چیست؟ آیا بافت تاریخی یک پهنه از پهنه‌های شهری است که جمعیتی در آن ساکن و همچون بقیهٔ پهنه‌ها در آن به کار و زندگی مشغول هستند؟ یا بافت تاریخی تفاوتی ماهوی با دیگر بخش‌های شهر دارد؟ آیا بافت تاریخی تنها مجموعه‌ای از ابنیهٔ تاریخی است که یک جا گرد آمده‌اند؟ معلوم کردن تکلیف این‌که بافت تاریخی چیست، کجاست، دارای چه ویژگی‌هایی است، و چه کسانی را در خود جای داده است؛ در نیل به مقصود ما که حفاظت و احیای آن باشد، تأثیری به سزا می‌گذارد.

پرسش دوم از کیفیت و مشخصات آن نزد ما است. چراکه تبیین مبانی ارتقای کیفی بدون داشتن درکی صحیح و موافق از کیفیت، بی‌معناست. سپس باید معلوم شود آن دیدگاه‌های نظری که موجبات عملی شدن ارتقای کیفی در حیات شهر را فراهم می‌آورند، کدام‌ها هستند؟

بعد از آن به تفصیل از بافت تاریخی تهران سخن خواهد رفت و در نهایت با توجه به اشرافی که نسبت به مسئله فراهم خواهد آمد، راهبردهای ارتقای کیفی بافت تاریخی تهران مطرح خواهند شد.

www.ketab.ir